

BENEDEK ELEK – A MESEMONDÓ?

(Édesanyám emlékére – aki Benedek Elekkel egy napon született)

Jóságos tekintetű, nagy bajuszú, tündérmeséket mesélő nagyapóként él a köztudatban Benedek Elek. Okkal-joggal, hiszen tevékenységének és lényének egyaránt meghatározó vonásai ezek. De mi a mese valójában? Oscar Wilde meséi mesék? Mennyire mese A kis herceg, La Fontaine meséi, netán a Canterbury mesék? Andersen vagy a Grimm testvérek mindent magukba foglaló szépséges meséiből egyértelműen kitűnik, hogy az élet alapvetően nem más, mint egy végtelenített rémtörténet. Ha sterilen válogatott borzalmakkal próbálnánk bizonyítani ugyanezt, akkor hiteltelen volna. De éppen az idealizáltak és realizáltak együttes megjelenítése révén válik tapinthatóan érzékelhetővé, s szűrhető ki belőle a nemesítő élmény.

Mondhatjuk, Benedek Elek saját életének fő mozzanatai is mesébe, de legalábbis romantikus regénybe illőek. Maga is népmesei figura, aki szinte egy mesebeli hős alakját magára öltve visz végbe olyanokat, amelyek az életben ritkán válnak valósággá. Egyéniségét meghatározta a vadregényes, komor balladától átszótt környezet, ahol született; a nehézségek közepette is életvidám közeg, amelyben fogékony ifjúsága telt. Szüntelenül törekedett a szellemi gyarapodásra. Nem azért, hogy kiváltságos lehessen; tudta, azzal alapozhatja meg, hogy lehetősége legyen tenni másokért is, hogy legyen mit tovább adnia. S valóra váltotta álmát. Életének befejezése is mesebeli: „fő, hogy dolgozzanak”, írja le félbe maradt levelének utolsó szavait, amikor agyvérzés következtében kiesik kezéből a toll. Majd amikor halála bizonyossá válik, hűséges hitvese önszántából követi; együtt temethetik őket.

Egyik legismertebb munkája a Magyar Mese- és Mondavilág című sok kötetes gyűjteménye felőleli történelmi múltunkat, vágyainkat, és reményeinket. Az értékes, igazi népmese nem öncélú, a mindennapi élet bölcs megfigyeléseit, mély igazságait hordozza magában. A felkészítést az élet értelmes küzdelmeire. Mennyire más aspektusból történt ez akkoriban. Azóta magától értetődő *elvárás* lett; mit kapunk, mi jár nekünk. Olyan természetessé vált a csoda körülöttünk, hogy nem öröm már, csupán megszokás. Napjaink megmagyarázhatatlan okokból össznépi világsikert arató meséje is valami nagy bajról árulkodik: nem a gyereket készíti fel a felnőtt életre, hanem a felnőttet menekíti vissza a gyerek álomvilágába. A valóságból a képzeltebe. Ami ráadásul nem is esik távol az élet tapasztalataitól. Csak éppen: ebben nézők vagyunk, nem szereplők. Ahol nincs szükség döntéshozatalra, felelősségvállalásra, kiállásra; tehát megfutamodni sem kell.

A mese gyűjtés-írás mellett azonban „komolyabb” dolgokkal is foglalkozott Benedek Elek. Pályáját újságíróként kezdte Budapesten. Mint főszerkesztő és országgyűlési képviselő keményen küzdött az elnyomottak érdekeiért. Kíméletlenül célba vette tollával a legmagasabb rangú politikusokat is, ha kellett. Sikerült elérnie, hogy lapja mindentől és mindenkitől független legyen, hiszen csak így őrizhette meg pártatlanságát, csak így lehetett igazán szókimondó. Tapasztalhatta, hogy milyen nehéz ez; mennyivel könnyebb valahová „tartozni”, hivatalból ítélezni, biztos védelmet nyújtó háttérből „odamondogatni”.

Az elmúlt évtizedekben Benedek Elek sokirányú tevékenységének pusztá emléke is kínos összehasonlításokra adhatott alkalmat. Mivel azon-

ban a legelszántabb igyekezettel sem foghattak rá semmiféle retrográd szemléletet, netán „népellenességet”, csupán az elhallgatás módszerét tudták vele, illetve műveivel szemben alkalmazni. (Mindig ugyanazt a néhány veszélytelennek tartott kötetét adták ki körforgásszerűen ismételve.) Hogy ez a hallgatás meg ne törhessen, időnként felróták neki, hogy „félreértette” a Tanácsköztársaság egyes intézkedéseit. A baj persze éppen az volt, hogy nagyon is jól látta és értette. (Mára oda jutottunk, fölösleges fáradozás akár hallgatásra bírni, akár agyonhallgatni valakit. Bárki mondhat, amit akar, következménye úgysem lesz; eleve süket fülekre talál.)

Benedek Elek etikai nagysága akkor mutatkozik meg igazán, amikor 1921-ben Budapestről visszatér az időközben Romániához csatolt Erdélybe. Aki csak tehette, menekült onnan, ő pedig azzal a tudattal ment vissza, hogy neki ott van feladata; nem hagyhatja el szülőföldjét. Vállalta, hogy felveszi a román állampolgárságot, s azt az álláspontot képviselte, hogy az államnyelvet meg kell tanulni, de az anyanyelvet nem szabad elfelejteni. Gazdálkodik, munkájából tartja el népes családját, folyamatosan munkálkodik a kultúra terjesztésén; átérzi a hagyományok továbbvitelének fontosságát. Miközben részese népe életformájának, az erdélyi irodalmi- és közélet meghatározó szereplője lesz, fiatal írók támogatója. Az általa szerkesztett kiemelkedő színvonalú gyermekújság, a szeretet, becsület, hazafiság pilléreire épülő tevékenységének hatása több generáció tagjainak jelentett felbecsülhetetlen értékű indíttatást.

Hátrahagyott örökségének lényege leginkább saját megfogalmazásában jellemezhető, amelyet az utódoknak, az utókornak szánt „Állj a védtelenek, a gyengék közé; az erősek, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus. Ne ejtsen meg a könnyű, puha

élet varázsa; ne hogy cserben hagyj a veled egyorsúakat, mert téged talán megtérnek a felsőbbek között... tanuljatok, mert művelt magyar emberre nagyobb szükség van ma ezen a földön, mint valaha – de se a tudásnak, se a származásnak gőgje ne tartson vissza attól, hogy megfogjátok a kapa-kasza nyelvét, az iparosszerszámot. Ne urizáljatok, mert az urizálás keservesen megbosszulta magát: tanuljatok és dolgozzatok!”

Naiv volt? A világ folyását tekintve bizonyára, de személyes vállalását – csalódásain felülemelkedve – maradéktalanul teljesítette; erre egész élete bizonyíték. Igen, legfőbb erőssége az a megingathatatlan morál, amelynek szilárd képviselője egy idő után minden korban kellemetlenné válik mind a hatalom, mind pedig a mindenkor többségben lévő megalkuvók számára. Meséiben is méltóság van, a győztes sem tapossa meg a szükségesnél jobban a legyőzöttet. Önálló művek, gyűjtések, átdolgozások, történelmünk mítoszai, múltunk emlékei élvezetesen feldolgozva, erkölcsi tanokká finomítva. Ifjúságnak, gyerekeknek, felnőtteknek; szétválasztható ez egyáltalán? Benedek Elek úgy tud mesélni, meséi olyan mesék, amely a gyerekek felelős felnőtté válását készítik elő fokozatosan, a felnőtteket pedig megerősítik abban a ki tudja milyen megfoghatatlan forrás táplálta hitükben, hogy minden ellenkező tapasztalat és látszat ellenére érdemes küzdeni. Akkor is, ha nem tudjuk, miért tesszük. A biztos és elkerülhetetlen vereség fölött egyetlen dolog diadalmaskodhat megkérdőjelezhetetlenül: a morális győzelem.

Gyermekmese? Felnőttmese? Életmese?

Ki-ki döntse el magának.